

דף שבועי

בס"ד

פרשות ויקרא, תשפ"ג, מספר 1513

מחלוקת הרמב"ם והרמב"ן בעניין טעמי הקורבנות יוסף אלישע

בני ברית. ברמה ההיסטורית, הקרבת קורבנות היא למעשה מנהג קדום מאוד, קמאי ועתיק יומין, שאנו מוצאים את עקבותיו עוד משחר האנושות, כפי שהתורה עצמה מעידה כבר בספר בראשית על קין והבל שהקריבו מנחה לפני ה' (בר' ד: ג-ד), שגם היא סוג של הקרבת קורבן לא-לוהים. כמו כן, נח הקריב קורבן תודה לה' מיד אחרי המבול בצאתו מן התיבה (בר' ח: כ), אברהם אבינו מוכן היה להקריב את בנו בעקדת יצחק, ואלמלא ה' שניצב עליו, כבר היה יצחק נשחט (בר' כב: יא), וכן יעקב אבינו שלקח אבן "וַיְרִמֶּה מַצֵּבָה" (בר' לא: מה). ישנם קורבנות נוספים, מזבחות ומצבות, שנבנו לשם שמיים, ולהבדיל, לשם עבודה זרה. על-פי המדרש, גם אדם הראשון כבר הקריב קורבן לה': "אדם העלה שור על גבי המזבח" עוד לפני קין והבל (ראו ויקרא רבה, פרשה ב, סעיף ט).

ב. מחלוקת הרמב"ם והרמב"ן בעניין טעמי הקורבנות

קיימת מחלוקת בין הרמב"ם והרמב"ן, באשר למקור מנהג הקורבנות ולסיבותיהם. נציג כאן את דעותיהם והנמקותיהם:

דעת הרמב"ם: לפי דעת הרמב"ם, מקורו של המנהג להקריב קורבנות אינו עברי אלא מצרי. עם ישראל היה משועבד במצרים מאתיים ועשר שנים, ומטבע הדברים נתערבו ישראל במצריים ולמדו

א. משמעות הקורבנות – רקע לשוני והיסטורי

ספר ויקרא קרוי גם ספר "תורת כוהנים" או ספר "עבודת הקורבנות" על שום עיסוקו המרכזי בעבודת המשכן. שורש המילה "קרבן" היא ק.ר.ב,¹ מלשון קירוב והתקרבות בין האדם לבין בוראו, אך מילה זו מגלמת בתוכה מספר משמעים: קריבה/התקרבות (Approaching), הקרבה (Sacrifice)² וקרביים. כלומר, הקורבן הוא ביטוי חיצוני לתחושת לב פנימית ועמוקה, שבה האדם מוכן להקריב ולתת מעצמו על מנת להתקרב ולהשכין שלום בינו לבין בוראו, ומכאן – קורבן "שלמים". קיימת מחלוקת בין שני ענפי הרוח של ספרד בימי הביניים, הלוא הם הרמב"ם והרמב"ן, באשר למקור מנהג הקורבנות ולסיבותיהם. ברמת המצווה הדתית, הקורבנות הם חלק מ"המצוות השמעיות"³ (ולא ה"שכליות"), שהן ה"חוקים" (ולא ה"משפטים") שאין אנו מסוגלים להבין בשכלנו מעבר לצד הטקסי-סמלי; מן טקס דתי-פולחני אוניברסאלי שנהגו בו אנשי קדם, בין שהם בני ברית ובין שאינם

* יוסף אלישע הוא ד"ר ללשון ומרצה במכללת "אורות ישראל" ברחובות.

המאמר מוקדש לע"נ הוריי היקרים: ר' עמרם אלישע בן שמחה ויהודית בת בשיה לבית מימון, מנוחתם עדן.

1 הנ"ל איננה שורשית, אלא היא סיומת המאפיינת את הלשונות השמיות בכלל ואת הלשון העברית בפרט. ראו י' בלאו, תורת ההגה והצורות של לשון המקרא, מ' בר-אשר (עורך), ירושלים תש"ע, פרק ב, עמ' 6, סעיף 3.

2 השוו לויקרא רבה, פרשה י"ב, סעיף ח: "על הקריבה ועל ההקרבה" וכו'.

3 בטרמינולוגיה של הרס"ג בספרו אמונות ודעות.

אבל הם מפני דבר אחר, כאילו הם תחבולה שעשה ה' לנו להגיע אל כוונתו הראשונה? ואיזה מונע היה אצלו יתעלה לצוות לנו כוונתו הראשונה וייתן בנו יכולת לקבלה, ולא היה צורך לאלו (=הקורבנות) אשר חשבת, שהם על צד הכוונה השנייה? (מורה הנבוכים, חלק ג, סעיף ל"ב).

על כך הוא משיב בדרך ההשוואה שהוזכרה לעיל, שכשם שנהג הקדוש ברוך הוא עם דור יוצאי מצרים בסבבו אותם ארבעים שנה במדבר, ביודעו שלא יוכלו להשתחרר מייד מכבלי העבודות הנפשיים שבהם היו כבולים, ולרחוץ ידיהם מן הטיט ולהילחם בבני ענק פתאום, כך נהג עימם גם בעניין עבודת הקורבנות ביודעו שלא יוכלו מבחינה מנטאלית-נפשית להניח את כל עבודת הקורבנות שלמדו מן המצרים בפתע פתאום, בבת אחת.⁵ על פי פרשנותו בהקשר שלנו, הן בעניין הקורבנות והן בעניין המלחמה עם אנשי ארץ כנען, הרי שהרמב"ם הודה כי הנטייה מן ההפך אל ההפך אינה בת מימוש במבחן המעשה, לפחות לא בתקופת זמן קצרה, אולי רק במשך זמן ארוך ובעליית מדרגה, צעד אחר צעד, באופן שקול ומדורג. אחרת האדם ישוב מייד להתגדר בקיצוניותו הראשונה, משום שיקשה עליו השינוי הדראסטי באורחו ורבעו.

דעת הרמב"ן: הרמב"ן חלוק לחלוטין על דברי הרמב"ם ומתנגד להם מכול וכול. לדעתו, כל ההסברים שאמר הרמב"ם אינם אלא "דברי הבאי", שאין בהם ממש. את התנגדותו זו הוא מבסס על יסוד הזמן שבו התהוו הדברים. להלן עיקרי דבריו:

1. בזמן נח, בהקריבו קורבן לה' בצאתו מן התיבה, לא היה עדיין בעולם כשדי או מצרי כלל וכלל, "ולא

ממעשיהם וממנהגייהם, שהיו עובדים למזל טלה ומקריבים חיות ובהמות במקדשי האלילות הקדמוניים שלהם. אך מאחר שאין אדם יכול להפוך את עורו "מן הקצה אל הקצה" ולשנות את טבעו "מן ההפך אל ההפך" בבת אחת, אלא בהדרגה, צעד אחר צעד, אמר הקדוש ברוך הוא לישראל להמשיך להקריב קורבנות, אך לנתב את פעולת ההקרבה לשם שמיים!⁴ כלומר, במקום להקריב עוד את הקורבנות לעבודה זרה, יקריבום לה' א-לוהי ישראל. הרמב"ם מוצא אסמכתא לדעתו זו בפסוק: "וְלֹא יִזְבְּחוּ עוֹד אֶת זִבְחֵיהֶם לְשָׁעִירָם (=לשדים, ע"פ רש"י שם), אֲשֶׁר הֵם זֹנִים אַחֲרֵיהֶם" (וי' יז:ז). אמנם דעתו זו של הרמב"ם מרחיקת לכת, שהרי על פי דבריו כל מקור מנהג הקרבת הקורבנות אין יסודו בתורת ישראל ובציווי הא-לוהי, אלא בעולם האלילות של עמי-הנכר, וזה עצמו סותר איסור תורה שלא ללכת בחוקות הגויים (וי' כ:כג). אך לדבריו, כל מה שציוונו הא-ל בתורה בעניין זה אינו אלא העתקת מנהגם של עובדי אלילים וניתובו לאפיק חיובי, לעבודת ה', חלף עבודת האלילים. יתרה מכך: עבודת הקורבנות אינה מטרתו של א-לוהים, אלא היא רק אמצעי, וכלשון הרמב"ם "כוונה שנייה" ו"תחבולה" על מנת להוליך את ישראל ולקרבם באופן איטי, נסבל והדרגתי אל המטרה האמיתית; בטרמינולוגיה שלו "הכוונה הראשונה" – האמונה בא-לוהים. הרמב"ם היה מודע לכך שפירושו מרחיק לכת, שהרי הוא עצמו מעלה את הקושי לקבל את דבריו באומרו:

ואני יודע שנפשך תברח מזה העניין בהכרח בתחילת המחשבה (=בראייה ראשונית) ויכבד עליך, ותשאלני בלבך ותאמר לי: "איך יבואו מצוות ופעולות עצומות מבוארות מאוד, והושם להם זמנים, והם כולם בלתי מכוונים לעצמם,

5 אמנם בהלכות דעות הרמב"ם נוקט גישה הפוכה בתיקון מידות הנפש של האדם הסוטה מדרך האמצע, מ"שביל הזהב". שם הוא קובע כי אם האדם נוטה לקיצוניות אחת, יטה עצמו אל הקיצוניות השנייה למשך תקופה מסוימת לצורך רפואת הנפש, עד אשר תשוב נפשו אל דרך הישר.

4 והשוו לדבריו באשר לנפש העבודות שהייתה בקרב יוצאי מצרים, שלא היו מסוגלים מבחינה נפשית לרחוץ ידיהם מטיט השעבוד ולחגור כלי זינם להילחם בבני ענק בכניסה לארץ ומשום כך "לא נָחַם אֱ-לֹהִים דָּרָךְ אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים, כִּי קָרוֹב הוּא" (שם' יג:ז), אלא סיבבם ארבעים שנה במדבר.

חשש דרכי האמורי⁶. כלומר, מנהג של עבודה זרה, בדומה לדעת הרמב"ם על מקור מנהג הקורבנות. לעומתו, הרמ"א מצדד בו בעקבות רבים מהאחרונים שהזכירוהו, גם משום שהוא נהוג במדינות רבות "ואין לשנות כי הוא מנהג ותיקין". והסביר המשנה ברורה:

"מנהג ותיקין" – "ויחשוב שכל מה שעושין לעוף הזה, הכול היה ראוי לבוא עליו, ועל ידי תשובתו הקב"ה מסלק הגזירה מעליו ונתקיים דוגמתו בעוף הזה, וכן כתבו הראשונים טעם הקרבן הבא על השוגג" (שו"ע, הלכות יום הכיפורים, סימן תר"ה, הלכה א, הגהת הרמ"א שם ומש"ב, סימן קטן א).

הלוך הנפש הזה, שכל מה שנעשה בקורבן ראוי היה להיעשות באדם, חלילה, תואם לחלוטין את הנמקת הרמב"ן ברמה הרציונאלית למנהג הקורבנות. לדעת נ' לייבוביץ' (ויקרא, עמ' 14), מהמילים "ויותר ראוי לשמוע" ניתן להסיק כי אין זו דעתו האמיתית מהותית של הרמב"ן, אלא לסבר אוזנינו יותר מאשר הסברו של הרמב"ם, אך הטעם האמיתי העמוק מקורו בתורת הנסתר, ונראה לי שזה הנכון.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

 [הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן](#)
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

6 ובכת"י ותיקים: "מנהג שטות", שגם זה מהשיקולים ההלכתיים הפוסלים אימוץ מנהג ממנהגי הגויים (ראו שו"ע, הלכות עכ"ם, סימן קע"ח, סעיף א, והערת הרמ"א שם).

היה בעולם שמץ עבודה זרה כלל", "וחלילה שלא יהא בהם שום תועלת ורצון רק (=כי אם) שוללות העבודה הזרה מדעת השוטים", כפי שטען הרמב"ם, ומכאן מוכח שמנהג הקרבת הקורבנות הוא הרבה יותר קדמון.

2. הקורבנות באים לכפר על האדם בשלושת הרבדים של פעולתו: במחשבה, בדיבור ובמעשה. ועל כן הכוהן סומך את ידיו על ראש הקורבן – שזו פעולה שכנגד המחשבה; לאחר מכן מתוודה בפיו, שזו פעולה כנגד הדיבור; "ולאחר מכן ישרוף באש הקרב והכליות שהם כלי המחשבה והתאוה, והכרעיים כנגד ידיו ורגליו של אדם העושים כל מלאכתו, ויזרוק הדם על המזבח כנגד דמו בנפשו" (הרמב"ן על ו' א:ט). כלומר, בזמן שהכוהן עושה בקורבן את הפעולות הללו, צריכה ללוות את מקריב הקורבן המחשבה, שכל מה שנעשה לקורבן ראוי היה שייעשה לו, לאדם, על חטאיו הרעים ומעשיו המקולקלים, אלא שהבורא יתברך ברחמיו וברוב חסדיו לקח ממנו תמורה, חליפה וכפרה באמצעות הקורבן "וכיפר הקרבן הזה שיהא דמו תחת דמו, נפש תחת נפש, וראשי איברי הקרבן כנגד ראשי איבריו", וכן על זה הדרך. והרמב"ן חותם: "ואלה דברים מתקבלים, מושכים הלב כדברי אגדה".

3. מעבר להסבר הנזכר, המציג את הצד הסמלי-מחשבתי המתלווה אל טקס הקרבת הקורבן, הרמב"ן כותב טעם נוסף על פי תורת הקבלה: "ועל דרך האמת, יש בקורבנות סוד נעלם".

ג. מחלוקת מרן רבי יוסף קארו והרמ"א בעניין

תרנגול כפרות

כשלוש מאות שנה לאחר מכן, אנו מוצאים מחלוקת דומה בין מרן רבי יוסף קארו זצ"ל, מחבר השו"ע לבין הרמ"א בעניין מנהג תרנגול הכפרות שנוהגים לקראת יום הכיפורים. מחבר השו"ע כתב ש"יש למנוע המנהג" וה"משנה ברורה" הטעים: "משום